

Molnár Péter

A KORMÁNYZAT EREDETE A 13. SZÁZAD KÖZEPI FRANCIA NYELVŰ TUDOMÁNYOS NÉPSZERŰSÍTŐ IRODALOMBAN

(Jean de Meun vonatkozó megjegyzéseinek
korabeli összefüggései)

A Rózsaregény *Jean de Meun* által írt része kitér a politikai hatalom létrejöttének kérdésére is. A szerző keresetlen megfogalmazással írja le az első uralkodó megválasztását; ez a döntés egyben a politikai hatalom létrejöttének pillanata volt, lévén *Jean de Meun* számára a monarchia volt e hatalom őstípusa.¹ Egy korábbi írásunkban arra tettünk kísérletet, hogy értelmezzük *Jean de Meun* álláspontját ebben a kérdésben, egyben fel kívántuk tární, hogy milyen lehetséges antik források inspirálhatták a politikai hatalom kialakulásáról alkotott elképzeléseit.² Szerzőnk nézeteinek kontextusát meghatározandó, a Rózsaregény korábban elemzett részleteit itt összevetjük több kortárs, francia nyelven írt mű hasonló gondolatmeneteivel. A forrásanyagból csak néhány szöveget emelünk ki, melyek közös jellemzője, hogy – *Jean de Meun* vállalkozásához hasonlóan – a „magas” (tehát az egyetemeken művelt) tudomány szintje alatt állnak. A vizsgálandó szövegek között akad itt a „magas” tudományokkal szemben tisztelettudó, bevallottan szerény igényű, de gondosan összeállított kompiláció (*Brunetto Latini* műve) éppúgy, mint az egyetemen világból érkező tudáselemek (a kor mércéi szerint is) pszeudotudományos irányban „továbbfejlesztő”, ezoterikus tudás felfedését sejtető, irodalmi keretbe helyezett vállalkozás is (*Sydrac; Placides et Timéo*). A népszerűsítő műfaj e két pólusa közti átmenet (*Metzi Gossuin*) sem hiányzik majd, végül röviden kitérünk egy jogi szakmunka (*Philippe de Beaumanoir* összeállítása) ideológiai „betéteire”. A műveket nem időrendben elemezzük, hanem az egyetemi tudományossággal szembeni távolságukat figyelembe véve fogunk haladni (*Philippe de Beaumanoir* jogi munkájának részlete mintegy függeléként szerepel majd).

A négy francia nyelvű népszerűsítő mű közül a „magas” tudományhoz legközelebb állót *Livres dou Trésor* címmel a firenzei politikus és tudós, *Brunetto Latini* dolgozta ki. *Ser Brunetto* franciaországi száműzetése éveiben (1260–1266) írta meg főművét, majd hazatérve kiegészítette

¹ Az aranykori állapot, annak felbomlása és a kormányzati hatalom létrejötte: *Guillaume de Lorris – Jean de Meun* 1992: 8359–8458. és 9497–9674. Vö. *Guillaume de Lorris – Jean de Meun* 2008: 8365–8466. és 9505–9680.

² A jelen gondolatmenet szerves egységet alkot említett, sajtó alatt lévő munkákkal. A két szöveg szétválasztását kizárólag a terjedelmi korlátok indokolták. Vö. *Molnár P.*: Un grant vilain entr’euls esluent. A politikai hatalom eredete a Rózsaregényben (források és kontextus). In: *A Rózsaregény. Kontextus, üzenet, recepció.* Szerk. *Sághy Marianne*. Budapest (Megjelenés előtt.)

e vállalkozás történeti részét.³ Ő is az eredeti emberi állapot megromlásával magyarázza a kormányzat kialakulását, ám – eltérően *Jean de Meun*től – az utóbbi nála kezdettől fogva az emberi nem jó útra térítésének eszköze. A Trésor történeti összefoglalójában a bűnbeesés nyomán elszabaduló erőszak ellenszereként jelenik meg először a törvény (a szerző nem pusztán erkölcsi alapelvekről, hanem kényszerítő erejű jogszabályokról ír), majd ezt követően jutunk el a törvények érvényesülését kikényszerítő királyok és egyéb urak tisztségének létrehozásáig.⁴ *Brunetto Latini*nál Belus és Ninus, az első zsarnokok csak a monarchikus hatalom genezisére vetnek rossz fényt, nem pedig általában a kormányzatra, melynek szerepe – bár csak a bűnbeesett emberiségnek van rá szüksége – alapvetően pozitív.⁵ Ezt a gondolatmenetet újabb elemekkel egészíti ki az itáliai városok kormányzatáról szóló, a művet záró fejezetsor bevezetése. A bűn elharapózására adott pozitív válaszok sora itt a városalapítással kezdődik: a városfalak felhúzása és a közös jogon alapuló politikai közösség létrehozása e folyamat lényegi elemei, nem véletlenül zárja szerzőnk ezt a témát a *res publica* cicerói meghatározásának felidézésével.⁶ A népek és településeik különbsége magyarázza, hogy Nimród zsarnoki monarchiája után az uralom eltérő formái jöttek létre, és bár köztük egyesek alapja csak a merő hatalom, másoké ellenben a jog.⁷ Ha pedig a bűn ellenszereként működő és nem minden formájában bűnbán fogant kormányzat civilizációs küldetését kell ecsetelni, akkor *Brunetto Latini* keresve sem találhatott jobb idézetet, mint a cicerói *De inuentione* elején (I., 2 = I., § 2-3) a „vad” állapot meghaladásáról, benne pedig a kiemelkedő retorikai képességgel megáldott bölcs szerepéről szóló mondatokat – éppen azokat, melyeket feltehetően *Jean de Meun* a kormányzat létrejöttéről írt sorai a visszájukra fordítottak.⁸

A *De inuentione*ből vett idézet a Trésor a retorika és a science politique áttekintésére egyaránt vállalkozó III. könyvét vezeti be. *Brunetto Latini* azonban Arisztotelész nyomán nevezi minden tudományok legfőbbikének ezt a diszciplínát. Túlzás lenne számon kérnünk a firenzei száműzöttön, hogy nem jutott hozzá a Politika első – részleges – latin fordításához, hiszen még az Etika a Trésor megírása előtt másfél-két évtizeddel elkészült *Grosseteste*-féle teljes latin átültetését sem ismerte. A Filozófus utóbb említett művének tartalmáról csak a nyugaton *Summa Alexandrinorum* címen terjedő összefoglaló járt a kezében, annak francia változatát építette be az etika a Trésorban

³ *Brunetto Latini* 1948: XV–XVIII., XX., XXII.

⁴ *Brunetto Latini* 1948 (I.17.[1–6]): 30–31. „Puis ke li mauvés angeles ot trové le mal et decheu le premier home, son péchié enrachina sor l’umain linage, en tel maniere ke les gens ki après nasquirent estoient assés plus courant au mal ke au bien. Et por restraindre le mal k’il faisoient contre la reverence de Dieu en destruction de l’umanité, covint ke loi fust faite en tiere, ...”; *Brunetto Latini* 1948 (I.18.[20–23]): 31. „...mais por çou ke comander u establir loi poi vaut entre les homes s’il ne fust aucuns ki le peust constraindre a garder la loi, covient ke pour essaucier justice et pour mortefiier le tortfait fuissent establiz rois et signour de maintes manieres”. Noha az utóbbi idézett fejezet a címe szerint az isteni törvényről szól (*De la divine loi*), befejezése tartalmilag a következő fejezet (*Coment roi et roiaume furent premierement*) általános bevezetésének felel meg (ez utóbbi fejezet ténylegesen pedig az asszír és a római birodalom szerepét és a világekorszakok felosztását tárgyalja). *Brunetto Latini* 1948 (I.19): 32.

⁵ *Brunetto Latini* 1948 (I.24.[20–29]): 36. Nimródöt csak mint Babel tornyának építőjét és a tűzimádók „ötletadóját” említi a szöveg; „leszármazottját”, Belust tartja az első uralkodónak, míg az utóbbi „fiát”, Ninust az első hadakozó hódítónak nevezi. Az első királyokról kialakított biblikus és klasszikus antik elképzelésekről lásd elsősorban *A. Borst* monumentális munkájának vonatkozó megjegyzéseit: *A. Borst* 1957–1963.

⁶ *Brunetto Latini* 1948 (III.73.[12–23]): 391.

⁷ *Brunetto Latini* 1948 (III.73.[23–30]): 390. „Et si comme les gens et les habitations sont diverses, et li us et li droit sont divers parmi le monde, tot autresi ont li diverses manieres de signories; car dé lors ke Nembrot li jaiens surprist premierement le roiaume dou país, et ke covoitise sema la guerre et les morteus haines entre les gens du siecle, il covint as homes k’il eussent signors de plusors manieres, selonc ce que li un furent esleu a droit et li autre i furent par lor pooir.” Mintha a fentebb, a 4. jegyzetben idézett második szöveget folytatná a szerző e sorokkal, melyeket a monarchiák, tartomány- és váruaraságok, illetve városi kormányzatok különböző típusainak felsorolása követ: *Brunetto Latini* 1948 (III.73.[30–43]): 391–392.

⁸ *Brunetto Latini* 1948 (III.1.[10–13 és 43–52]): 317–318.

olvasható tárgyalásába: a politika tudományának kiemelt rangjáról is ott esik szó.⁹ Az arisztotelészi eredetű tézis azonban önmagában nem ad magyarázatot arra, hogy *Brunetto Latini* miért értékelte jóval pozitívabban a kormányzat szerepét, mint a többi 13. század közepi szerző, köztük *Jean de Meun*. Ne feledjük! A firenzei tudós kitartott a kormányzat létrejöttét a bűnbeeséshez kötő hagyományos álláspont mellett (bár az utóbbi kereteit számottevően kitágította). Republikánus meggyőződését követve pedig egy ízben még magát Arisztotelészt is átirta.¹⁰ Éppen ez jelzi, hogy hol kell valójában keresnünk *Brunetto Latini* indítékait. Egy köztársasági berendezkedésére büszke, lényegében független városállam politikai életének számottevő szereplőjeként döntött úgy, hogy a politika tudományának tárgyalását az itáliai városok idegenből hívott előljárója, a podestà tisztségéről összeállított kézikönyvvel tölti ki. Ugyanez teszi érthetővé, hogy a Trésor a kevésbé fontos ismeretekről a legfontosabb tudományig haladó szerkezeti rendjében a mű végére éppen ez a téma kerül, melyet – a tudományok osztályozásának arisztotelészi rendszerére fittyet hányva – a közéleti ember számára kulcsfontosságú retorika előz meg.¹¹

Metzi Gossuin mester *Image du monde*-ja korábbi, mint *Brunetto Latini* imént áttekintett munkája, az egyetemi tudományossághoz viszonyított helyzete alapján azonban utána következik. Ez a legelterjedtebb változatában 1246 elején befejezett összeállítás a tudományok eredete kapcsán tér ki a társadalom felosztásának gyökereire.¹² A hamis tudományt művelő, illetve erkölcsstelen „filozófusok” ostromozása közepette festi le *Gossuin* a clergie eredetét (a valódi bölcsek közösségéről van itt szó, nem a papságról). A szabad társulásból létrejött, a legkiválóbbak közül egyesült akarattal választott vezetőkkel rendelkező idealizált közösség rangját intellektuális tevékenységükön túl az adja, hogy rájuk vezeti vissza a szerző a társadalom alapszerkezetének kialakítását.¹³ Az utóbbi nem más, mint az oratores–bellatores–laboratores hármásának némileg módosított változata.¹⁴ Ezt a nem előzmények nélküli felosztást saját magyarázatával egészíti ki *Gossuin*: a felsorolt három funkció ellátása mind egész embert követel – a klerikusok ezért kívánják magukat teljesen az igazság keresésének szentelni.¹⁵ Így alakítják ki közösségeiket Athénban, majd Rómában, „most” pedig Franciaországban. A felsorolt helyeken együtt uralkodott clergie

⁹ A *Summa Alexandrinorum* – olykor rövidített – francia változata a Trésorban: *Brunetto Latini* 1948 (II.2–49): 176–223. A politika tudományának (li ars ki ensegne la cité) primátusáról: *Brunetto Latini* 1948 (II.3.[1–6]): 176.; *Brunetto Latini* 1948 (I.4.[19–23]): 21.; *Brunetto Latini* 1948 (III.73.[5–8]): 391.

¹⁰ *Molnár P.* 2002: 72–73. (16. j.)

¹¹ A retorika (Li livre de bone parole): *Brunetto Latini* 1948 (III.1–72), 317–390. A politika (*Dou gouvernement des cités*): *Brunetto Latini* 1948 (III.73–105), 391–422.

¹² A tankölteményt szerzője 1246-ban fejezte be. A széles olvasóközönséghez eljutó mű alapján készült el az a prózaváltozat, mely a 13. század végétől a héber, majd az angol fordítás alapjául szolgált. A prózai változat egyébként igen hűen követi a verset. Az utóbbi szempontokat figyelembe véve *O. H. Prior* a prózai változat kiadása mellett döntött. Szerinte az utóbbi szöveg szintén *Gossuin* műve lehetett, és kevéssel az eredeti változat után készült; ezt a véleményt a szakirodalom ma nem osztja. *L'Image du monde*: 3–4. és 8–14.; *Ch. Connochie* 2002: 597. (Nem tudtam hozzáférni a verses változat *Ch. Connochie* által készített kritikai kiadásához, mely a szerző 1999-ben megvédett, máig kiadatlan doktori értekezésének részét alkotja.)

¹³ *L'Image du monde* i.m. (I.5): 72. „Et se meteient en tels lieux qu'il s'assamblaient ensamble .iiii. foiz ou .iiii. la semaine pour euls soulacier et esbatre... Et faisoient maistre de celui qui plus en savoit et qui plus estoit de grant sens. Si l'eslisoient par consentement de chascun.”

¹⁴ *L'Image du monde* i.m. (I.6): 77. „Li philosophe, qui lors estoient et qui les autres devoient aprendre et ensaingnier, ne poserent selonc leur sens que trois manieres de gens au monde: ce furent clers et chevaliers et laboueurs de terres. Li gaingneur de terres doivent querre aus autres .ii. ce que mestier leur est pour vivre au monde honestement. Et li chevaliers les doivent garder et deffendre comme bon serjant, que li ne facent tort les uns aus autres. Et li clers doivent ensaingnier ces .ii. manieres de genz et les doivent adrecier de leurs euvres, si que nus ne face chose dont il perde Dieu ne sa grace.” *G. Duby* 1978. – a 12. századi forrásokra nézve mérvadóan.

¹⁵ *L'Image du monde* (I.6): 77–78. „Ainsi poserent trois manieres de genz ça en arrieres li sage philosophe au monde, comme cil qui bien sorent que nul ne pourroit metre son courage a ce qui'il peüst estre bien sages a droit en .ii. aferes ne en trois. Car il n'avint

és chevalerie; közös sikerük zálogai azonban az előbbiek: Car chevalerie suit touz jours clergie la ou ele va adès.¹⁶ A francia király csak örülhet, ha székvárosa a tudományok kútjává vált. E hagyomány vélt Nagy Károly-i eredetének felidézése után *Gossuin* megfenyegeti az uralkodót: elveszítheti királyságát, mivel a *clergie* távozását a *chevalerie* is követi – Istennel dacol, aki a *clergie* ellen tör, hiszen Párizs intellektuális szerepét maga a gondviselés rendelte el.¹⁷

Jean de Meun is magasabbra értékeli a „deákokat” a világi hatalmasságoknál. *Gossuin* esetében azonban mindezt a világi hierarchia elvi elismerése is követi – a bölcsek a három társadalmi funkciót elhatároló lépése civilizációs előrelépést jelez. Nála a párizsi iskolák dicsérete ráadásul a fő koldulórendek (freres meneur et jacobins) tudományos szerepének és egyetemi beilleszkedésének magasztalásával zárul, aminél visszatetszőbb álláspontot nehezen képzelhetett el *Jean de Meun* (aki egyébként jó eséllyel ismerhette lotaringiai kollégája művét).¹⁸ *Metzi Gossuin* a „deákok” civilizációs küldetését tendenciájában a *De inuentione* elejéhez hasonlóan közelíti meg, és ez még világosabb lesz, ha az *Image du monde*-ot összevetjük forrásával, *Honorius Augustodunensis* *De imagine mundi*-jének párhuzamos szöveghelyével. Az utóbbi a funkcionális hármast bibliai forrásra vezeti vissza – egyáltalán nem tulajdonít meghatározó szerepet a „deákoknak” e rendszer kialakításában.¹⁹

Az *Image du monde* jelentős hatást gyakorolt a korszak francia nyelvű tudományos népszerűsítő irodalmának legerjedelmesebb alkotására, a *Sydracra*, mely azonban a *Rózsaregény* említett témái közül csak a nemesség meghatározásával foglalkozott. Ez a 13. század utolsó harmadára datált munka több mint ezerkétszáz tudományos és gyakorlati kérdést tárgyalt képzeletbeli szereplői, Boctus király és a bölcs Sydrac párbeszédének keretében.²⁰ Ami a nemességet illeti, ez a szerző is hirdeti az emberek közti eredendő egyenlőséget, és a bölcs, jólnevelt, bár szegény ember nála is megérdemli a nemes nevét, ugyanakkor nála a hatalmi-vagyoni előny – megfelelő erkölcsök esetén – a nemesség nagyobb fokával jár együtt.²¹ A mindkettejük számára mérvadó ha-

onques jour du monde que clergie et chevalerie et labouereurs de terre peüsent estre bien seües a nul jour de leur vies par .i. seul jeme, ne aprises, ne retenues. A l'une des trois seulement couvient penser, qui a droit la veut apprendre. Et por ce poserent .iii. manieres de genz, sans plus, en terre li philosophe. Car il vouloient enquerre droite verité.”

¹⁶ L'Image du monde (I.6): 78.

¹⁷ L'Image du monde (I.6): 79. „Or doint Diex qu'ele [=Paris] s'i tiengne et que la vile en puisse estre maintenue. Car se clergie s'en aloit de France, chevalerie s'en iroit après, comme ele a touz jours fet. Car touz jours se tient près de lui. Si la retiengne li rois de France pour son preu. Car il porroit bien perdre son riaume, se clergie se departoit de France. Car Diex l'en desavanceroit, qui avancié l'a et essaucié sus touz autres roi.”

¹⁸ L'Image du monde (I.6): 79.

¹⁹ Az *Imago mundi* Regensburgban keletkezett, 1110 és 1139 között: *V. I. J. Flint* 1982: 8–13. és 40–41. A társadalom felosztása itt a Noé fiai közti „munkamegosztást” követi: *Honorius Augustodunensis: Imago mundi* (III.1): 125. „Huius [=Melchisedec] tempore divisum est genus humanum in .iii. in liberos, in milites, in servos. Liberi de Sem, milites de Iaphet, servi de Cham.” A liberit jelentését a szerző egyházpolitikai vitairata, a *Summa gloria* teszi világossá: *Honorius Augustodunensis: Summa gloria* (c. 6): [8–10]. „Huius [=Noe] duo filii, Sem et Iaphet, evidentissime sacerdotii et regni figuram gerunt, atque clerum et populum exprimunt. Sem namque a doctissimis Melchisedec fuisse traditur, qui sacerdos altissimi scribitur...” Kám és leszármazói szolgai státuszát az atyai büntetés alapozza meg (Ter. 9, 20–27.). A *Summa gloria* az 1120-as évek közepén íródhatott: *Honorius Augustodunensis: Summa gloria* 34.; *G. Duby* 1978: 306–307.

²⁰ A mű datálása: *Sydrac: IX*. A bölcs nevét nyilván az Ószövetségből (Dán. 1. és 3. fejj.) kölcsönzi a szerző, de az ottani történettől függetlenül alakítja ki a művének keretet adó fikciót.

²¹ *Sydrac* (c. 82.: Quel chose est gentillesce?): 70. „Et celi qui est riche homs et il est sages et debonaires et cortois et bien enseigniez, celi est granz gentil home; ja soit ce que il fust povre home et il est sages et bien apris et bien enseigniez, celi est appellés gentil home. Car touz somes fait d'Adam et d'Eve, et touz venimes nus est povres. Et celui qui a plus grant povoir et plus grant enseignement a en li, est plus gentil home que les autres.” A fejezetet a nemesség erkölcsi tulajdonságokat nélkülöző meghatározásával kezdi a szerző, de azonnal elhatárolja magát ettől: a következő mondatban megvonja a nemes nevét „a szívükben paraszt”-októl (vilain de son cors).

gyomány szabta keretek között a *Sydrac* szerzője tehát nagyobb készséget tanúsít a gyakorlatban fennálló társadalmi különbségek elvi jóváhagyására, mint *Jean de Meun*. Hízlekedésről ugyanakkor nincs szó esetünkben: a királyok és egyéb hatalmasok pedagógusaként ez az ismeretlen szerző is a szokásos elvárásokat támasztja az utóbbiakkal szemben, ráadásul elvi szinten a királyt az igazságosság alá rendeli.²²

A *Sydrac*nál jóval rövidebb és kisebb hatású, de az irodalmi fikciót a tudomány vulgarizációjával ahhoz hasonlóan vegyíti az ismeretlen szerző által a 13. század utolsó negyedében írt *Placides et Timéo*, melynek utolsó fejezeteiben találunk témánkba vágó információkat – ez az összeállítás nagyban támaszkodik *Gossuinra*.²³ A mű szerzőjét erősen foglalkoztatta, hogy a törvény és kormányzat eredetéről adott magyarázatával fejezze ki markáns véleményét kora társadalmi állapotairól, ám megállapításai nem ritkán ellentmondásosak, álláspontja így csak tendenciájában rajzolódik ki. A műben először egy megosztott, a bellum omnium contra omnes állapotában élő emberiség képe jelenik meg; ezt a „vad” állapotot Platón szünteti meg azzal, hogy a társadalmat három rendre osztja.²⁴ *Gossuin* mester megoldásától két vonatkozásban tér el az ismeretlen szerző: egyrészt a filozófusok kollektív bölcsességét Platón „alapítói” szerepe váltja fel, másrészt a Sztagirita nála nem a „deákok”, hanem a papság előképe lesz. A hármas felosztásra visszatérve: nem a 15. század eleje előtt csak címről ismert Állam hatásáról van szó itt, hanem egyszerűen arról, hogy szerzőnk éppen azért tulajdoníthatta Platónnak ezt a funkcionális felosztást, mert e neves filozófus műveiből vajmi keveset ismertek a *Placides et Timéo* korának olvasói.²⁵ Az ismeretlen szerző félreérthetetlenül jelzi preferenciáit, amikor ezt a civilizációs szempontból pozitív lépést – benne a lovagság létrehozását – az általa „bölcsh klerikus”-nak (sages clers) nevezett Platónnak tulajdonítja, majd Arisztotelészre hivatkozva azt állítja, hogy a lovagok eredetileg olyan parasztok voltak, akik pusztán fizikai erejükkel tűntek ki.²⁶

²² *Sydrac* (c. 328.: Qui est plus hault, le roy ou la justice?): 144.; *Sydrac* (c. 556.: Les roys et les seigneurs de quelle maniere doivent il estre?): 212. A *Sydrac*ban egyébként számos kérdés foglalkozik a hadviseléssel, benne is a parancsnoki szerepet betöltő uralkodókkal.

²³ *Placides et Timéo* 186–204.; *C. Thomasset* 1982: 207–261. A mű „keretelbeszélése” szerint a bölcsh Timéo (neve nyilván a Timaiosból származik, a 15. század eleje előtt a nyugaton szélesebb körben egyedül ismert platóni dialógusból) visszautasítja egy császár alkalmatlan fiának tanítását, hogy helyette egy „szegény” király tehetséges fiával, Placidesszel foglalkozzon. A mű datálása és a szerző kérdése: *Placides et Timéo*: LXXXIII–LXXXVI.; *C. Thomasset* 1982: 3–4.

²⁴ *Placides et Timéo* (§ 387): 187–188. „Platon divisa le monde en .3. parties pour le descort qui estoit ou peuple, car il s’entrechoioient par descort, si s’assamblent et s’entreguerrioient. Mais Platon, qui estoit sages clers, y mist conseil de pais. Si assambla .I. grant peuple et print une grande ctree pour faire gaignages et labeurs et establi le peuple en .3. lieux: uns a conseil donner, les autres pour les passages garder contre leur ennemis, les autres a labourer ce dont tous les autres vivoient. Les conseilliers furent clers, les gardeus des passages furent chevaliers, les gaaigneurs des biens furent des vilains, ...” A *Placides et Timéo* szerzője nyilván itt is *Gossuin*t követi. *C. Thomasset* 1982: 212. (9. j.) *Alexander Neckam* *De naturis rerum*ának egyik szöveg helyét (II.21) jelöli meg az *Image du monde* párhuzamos szöveg helyének (lásd fent, 15. j.) forrásaként. Az utóbbi szöveg prózaváltozatának *Prior*-féle kiadásában szereplő lábjegyzetben (*L’Image du monde* 77. [B j.]) mindössze az szerepel: *Neckam* II.21. A *Prior* által használt kötetben *Neckam* két műve szerepel, de a referenciában szereplő számokkal azonosítható részek egyikében sem olvashatunk erről a hármas felosztásról vagy az athéni bölcsh társadalomszervező szerepéről: *Alexandri Neckam* 1863: 141–142. (*De naturis rerum* II. k., 21. fejt.); 373. (*De laudibus...*, II. divisio, v. 21). *Thomasset* vakon követte *Prior* figyelmetlenségét. A *De naturis rerum*ban *Neckam* élesen bírálja a lovagságot és az arisztokráciát: 312–314. (II.175–177.) Ez – mint az hamarosan kiderül – érdekelhetette volna a *Placides et Timéo* szerzőjét; ha a nemesség dühös bírálatakor mégsem vesz át érveket *Neckam*tól, akkor talán nem is olvasta a *De naturis rerum*ot.

²⁵ *C. Thomasset* 1982: 212–213. – tévesen – magától értetődőnek tartja az Állam ismeretét a korban.

²⁶ *Placides et Timéo* (§ 387): 188. „... dont Aristotes [sic] dist que chevaliers furent hommes vilains qui avoient les plus grans membres et les plus fors.” Ebben a kérdésben osztjuk a szöveg kiadójának értelmezését: *C. Thomasset* 1982: 213. A következőkben azt olvassuk, hogy maga Platón választotta ki az első lovagot, majd a fegyverek fejlődésének állomásait sorolja fel a szerző: *Placides et Timéo* (§ 388): 188. Az első primitív fegyverek leírása ironikus lehet, míg a nemesféműből készült emléke társadalomkritikát rejt.

Noha a Rózsaregényben – és az eddig áttekintett egyéb szövegekben – a társadalom hármas felosztásának elméletével nem találkozunk, a Placides et Timéo szerzőjének az első lovagokról festett képe meglehetősen hasonlít ahhoz a „nagydarab, erős fickó”-hoz, akiről Barát beszél *Jean de Meun* szövegében. Ez a kép tovább sötétedik, amikor az ismeretlen szerző Nimródot (Membrot) nevezi meg az első lovagként. A vonatkozó bibliai versek felidézése után a lovagok eredendő hivatásának elfajulásáról tudósít a szerző. A két szikla közti átjáróban erődöt építő Nimród az arra járókat fosztogatta, őket túszul ejtve csikart ki váltságdíjat: így alakultak ki a földesúri járadékok és vámok. Ez a *droit de coutume* (egyszerre gondolhatunk a földesúri [malae] *consuetudines*-re és a mai vámokra) azonban ellentétes a javak közösségét, valamint az utak és kikötők szabadságát előíró *droit de nature*-rel.²⁷ A tulajdont és a földesúri-lovagi hatalmat (az egyik szövegváltozat szerint az uralkodói hatalmat is)²⁸ az erő és a bírvágy hívta életre – tehát bűnös intézmények. Így nem is lepődhetünk meg azon, hogy a szerző szerint ekkoriban még a népek törvény nélkül éltek,²⁹ mint ahogy azon sem, hogy ezt követően a görögök a „vad” állapot felszámolása céljából közösen és a közérdek biztosításaért alkották meg az első törvényeket.³⁰ E gondolatmenet logikus folytatásaként (a három monoteista vallás „törvényhozóinak” megismerése után)³¹ azt olvashatjuk a „helyes törvények”-kel rendelkező közösségek közé sorolt görögökről, hogy elnyerték a világ feletti uralmat.³² Kár hogy kissé előbb arról értesültünk, hogy Jupiter és Mercurius voltak a világ első uralkodói: ezek az emberek mágikus és asztrológiai tudásuk birtokában irányították alattvalóikat, istenként dicsőítették magukat és ők készítettek először bálványképeket.³³

Mintha hullámvasúton ülnénk: a civilizált és a „vad” állapot váltogatja egymást, miközben nem világos, hogy az előbbi többszöri – sikertelen – alapítási kísérletei követik-e egymást a műben, vagy a szerző egyszerűen nem uralta szövegét. Anonymusunk egy ízben mintha arra utalna, hogy különböző források, vagyis az antikvitás legendái, illetve az Ószövetség (le [sic] *loy ebrieue*) alapján párhuzamosan meséli el ugyanazt a történetet,³⁴ ám ez a logika megbicsaklik, amikor a két történet egymáshoz kapcsolódik, ráadásul logikátlanul: Platón „nevezi ki” az első lovagot – aki nem más, mint Nimród. De az azonos hagyományból építkező információk is el-lentmondanak egymásnak: a törvényeket elsőként meghonosító görögök világhuralma pozitív – ám az első világmonarchák (a Ninus vagy Nimród helyére lépő Jupiter és Mercurius) istentelen zsarnokok. Az egymásra torlódó történetelemek során végigtekintve azonban világos, hogy szerzőnk szerint az emberiség természeti állapotát a javak közös birtoklása jellemzi, ezt az aranykort (a kifejezés nem fordul elő a műben) nyilván a romlott állapot követi, amit vagy részlegesen szorít kordába a civilizáció intézményeinek kialakulása, vagy a két újabb létmód – a „vad” és a „civilizált” – váltakozása tagolja az emberiség bűnbeeséstől számított jelenkorát. Az eddig vizsgált szö-

²⁷ Placides et Timéo (§ 389–391): 188–189.

²⁸ Placides et Timéo: XLVII. (49. j.) „... non mie par bonne raison pour quelque droit de nature..., mais par une manière de forche et convoitise desordonnee et faulse ont sté et sont au jour d’huy les terres et provinces diviseement appropriées et parties, par empires, par roialmes, par duchies, par contez, par baronnies et aultrement et le petit poeuple taillié, pillié et mengié oultrageusement.”

²⁹ Placides et Timéo (§ 391): 189. „Ycestre mennieres de gens furent sans loy, car il fu uns tamps que tous li mondes estoit sans loy.”

³⁰ Placides et Timéo (§ 392): 189–190. „Les premiers qui trouverent loy et ordonnance du peuple si furent les Grés, et si les establirent par le commun assentement du peuple et pour le commun pourfit, pour oster le malice, pour les guerres et pour les ochisions.”

³¹ Placides et Timéo (§ 396–397): 191–192.

³² Placides et Timéo (§ 398): 192. „Des lois de droit, les quelles les Grés trouverent premerain,... avoient li Grieu le seignourie de lors et le pris de tout le monde.”

³³ Placides et Timéo (§ 393–395): 190–191.

³⁴ Placides et Timéo (§ 398): 188. „Les autres dient en le loy ebrieue que le premier qui trouva chevalerie si fu uns homs qui fu apelés Membrot.”

vegek (beleértve *Jean de Meun* művét is) mind a bűnbeesésre (vagy az aranykor azzal egyenértékű bukására) vezették vissza a kormányzat kialakulását, abban a lényeges kérdésben tért csak el véleményük, hogy a politikai intézmények maguk is bűnben fogantak-e, vagy a romlott állapot üdvös ellenszerei-e inkább. Ezt a fontos dilemmát nem lehet eldönteni a Placides et Timéo alapján, ám az ismeretlen szerzőnek nem önmagában a társadalmi hierarchiával, hanem csak annak működésével van gondja (elvégre a hármas sémát Platónnak tulajdonítja; a természeti állapot jellemzőjeként a javak közös használata egyedül szerepel – az emberek eredendő egyenlőségéről e műben nem esik szó).

Ezen a ponton kell visszatérnünk szerzőnk korábban már kimutatott preferenciáihoz: a klérus szerepének kiemeléséhez és a lovagság státuszának leértékeléséhez. A Placides et Timéo azért dicséri a görögök bölcsességét, mert céljuk az uralkodói funkció kialakításakor az volt, hogy a földi dolgokat minél hasonlatosabbakká tegyék az égiekhez.³⁵ A két világitó, vagyis a Nap és a Hold mintájára kétféle előjárói hatalmat tartottak szükségesnek: egyet a lelkek, másikat a testek irányítására – az előbbi természetesen az utóbbi felett áll (*souveraine lumiere – souveraine seignourie*). Míg azonban az első renden lévő előjárókat, a papság (*ceuls qui fasoient les sacrifices*) tagjait a közakarát (*par le commun conseil*) állította helyükre, addig a testeket irányító uralkodók saját bírvágyukat és rosszakarataikat követve szereztek hatalmat felebarátaik felett.³⁶ (Érvelése e pontján az ismeretlen szerző megszorítással él: ez akkoriban a zsidókra – a Föld népei közül egyedül – nem volt érvényes. Utóbb azonban beszámol az ószövetségi királyság Isten közvetlen uralmát kizáró, a pogányok mintájára történt megalapításáról.)³⁷ Az elvileg legitim – bár a klérus alá rendelt – világi hatalom tehát bűnben fogant; nyilván azért, mert fogantatásától kezdve túllépett a világ rendjéhez illeszkedő rendeltetésén, vagyis nem engedelmeskedik a lelkek pásztorainak. Az utóbbi – ki nem mondott tétel – bizonyosságként a szerző ismét felveszi a hatalmaskodó lovagság bírálatának szálát, amit azzal tetéz: az egyaránt fegyvertelen klérus és parasztság együtt szenvedte el ezeket a hatalmaskodásokat.³⁸ Mint rögvest kiderül: a klérusnak van mégis egy fegyvere, amellyel megfordíthatja a helyzetet. Az idegen támadások elleni védekezéshez a lovagság erővel rendelkezik ugyan, tudással azonban nem; a klerikusok pedig csak akkor hajlandók tanácsot adni, ha ők is részesülnek a lovagok által a parasztságból kisajtott jövedelmekből. A történet utolsó állomásaként arról értesülünk, hogy a szükséghelyzet múltával a lovagok úgy vettek revansot, hogy előírták: klerikus eztán csak lovagi származású lehet.³⁹

A lovagság önkénye és intellektuális szegénysége nyilvánvaló e történetből, ám kérdés, hogy a klérus furmányos ötlete erkölcsileg elfogadható-e a szerző szerint? A végeredmény pusztán egy újabb lovagi meffais, vagy a klérus frissen szerzett privilégiumának világi kamatoztatása kapcsán egyenesen azt sugallta a szerző: ebül szerzett jószág ebül vész? E kérdések megválaszolása kapcsolódik a jobbágyosság megítéléséhez, ezért meg kell vizsgálnunk a szolgaság keletkezésének a Placides et Timéóban olvasható két magyarázatát. Szerzőnk először biblikus keretbe helyezi ezt: a Noé szemérmét be nem fedő Kámot és leszármazóit sújtó atyai büntetés következményének tartja a természetes szolgaság (*natureux sers*) megjelenését – és a saját korában kámitának tartott

³⁵ Placides et Timéo (§ 412–413): 200. „Les plus soutieux et les plus sages furent les Gres. ... Par leur grant soubtilleté establirent prinches et rois et seignouries en terre, si com je vous diray. ... Et après dirent que, atout leur plain pooir, il se devoient efforchier que les choses terriennes ressemblent as celestiennes.”

³⁶ Placides et Timéo (§ 413–415): 200–202.

³⁷ Placides et Timéo (§ 415 és 419): 202. és 204.

³⁸ Placides et Timéo (§ 416): 202–203.

³⁹ Placides et Timéo (§ 417): 203.

szaracénokat sorolja ebbe a státuszba.⁴⁰ Másodjára a bűnben fogant uralkodói hatalom illusztrálására hozza szóba a szerző a szolgaság kialakulását. Az állandó háborúskodás közepette egy rosszakaratú (malicieus) király azzal akarta fokozni katonái harci kedvét, hogy megtiltotta a foglyocserét, illetve a foglyok kiváltását – a hadifoglyokból így lettek jobbágyok.⁴¹ Az első magyarázat rasszizmusának felismerése nem szoríthatja háttérbe annak belátását, hogy saját társadalmi keretei között az ismeretlen szerző kizárja a természetes szolgaság lehetőségét. A második esetben egy erkölcsileg fogyatékos uralkodó méltánytalan döntésének következményéről van szó – és többről is. Mint rövidesen látni fogjuk, bevett elgondolásnak számított az, mely a jobbágyokban a közösség védelmében részt nem vevők (szökevények vagy hadifoglyok) leszármazottait látta; szerzőnk e magyarázat erkölcsi alapjait kezdte ki.

Noha a Placides et Timéo dramaturgiája szerint a tudás birtokosa, a bölcs Timéo a király tehetséges fiának pedagógusaként a 13. század közepi-végi klerikusok a kortárs uralkodókkal szembeni pozícióját hivatott sugallni,⁴² a klerikus a műben nem elsősorban bölcs, hanem pap; ezen a téren kiáltó az ellentét a mű és fő forrása, *Gossuin* mester között. Az is figyelemreméltó, hogy a klérus felsőbbrendűségének a 12. század folyamán a pápáparti írásokban kialakult érvrendszerét szerzőnk úgy veszi át, hogy pápai védelemről vagy irányításról nem esik szó művében.⁴³ Klerikusunk nyilván az alsópapsághoz tartozott, ami magyarázza a korban szokatlan társadalmi felelősségérzetét, sőt – a lovagság bírálata terén – egyenesen szociális indulatát. A monarchia megítélése a lovagságénál összetettebb, ellentmondásokkal terhes. A világi hatalom létrejötte csak klerikus irányítás mellett tűnik legitimnek, ám az ilyen vállalkozások rendre sikertelennek bizonyulnak (már ha valóban egymást követő kísérletekről van szó és nem a szerző zavaros dramaturgiájáról).⁴⁴ *Jean de Meun* a hatalom genezisééről és a klérus hatalmáról egyaránt pesszimistán vélekedett, míg a gyakorlatban kész volt együtt élni a világiak kormányzatával; a Placides et Timéo szerzője a világi hatalom kialakulásáról – különösen az első lovagokról – írva igen közel kerül a Rózsaregény elemzett részeihez, ám e téren kifejtett heves bírálatát éppen klerikus (vagyis esetünkben: papi) öntudata alapozta meg.

A Rózsaregény témánkba vágó megjegyzéseinek utolsó kortárs párhuzamaként a neves királyi bailli, *Philippe de Beaumanoir* lovag Coutumes de Beauvaisis című szokásjogi összefoglalójához fordulunk. A modern kutatás e munkát értékeli a legmagasabbra a 13. század utolsó évtizedeiben keletkezett észak-francia jogi szövegek közül (a mű egyébként nem lehetett túl ismert saját korában). Ebben az 1283-ban befejezett munkájában a szerző röviden kitér a kormányzat és a jobbágyosság eredetének kérdésére is. A társadalmat megosztó jogi kategóriák (nemes, szabad, jobbágy) eredetét vizsgálva ő is a szabadság eredendő állapotából indul ki (ennek alapja bibliai:

⁴⁰ Placides et Timéo (§ 406–408): 197–198. Vö. 19. j. A természetes szolgaság kategóriájával az ismeretlen szerző nemcsak az arisztotelészi Politika – ekkor már elkészült – latin fordításában, hanem romanista szövegekben is találkozhatott. A kérdésről lásd mindenekelőtt: *Ch. Flüeler* 1992: I. 35–85.

⁴¹ Placides et Timéo (§ 418): 203–204.

⁴² Az elemzett rész folytatásában Timéo először is megindokolja, hogy a császár fia helyett miért Placides királyfit tüntette ki tudása átadásával: Placides et Timéo (§ 420–436): 204–213. Majd egyfajta „uralkodótükörrel” szolgál a szerző: Placides et Timéo (§ 437–489): 214–240. Az utóbbi tartalma (benne fiziognómiai elméletekkel és higiéniai jó tanácsokkal) igen hasonlít az arab eredetű, Arisztotelész neve alatt terjedő Secretum secretorum világára. Az utóbbi mű sokrétű és számottevő nyugati hatásáról lásd: *S. J. Williams* 2003.

⁴³ *J. Canning* 2002: 127–160. és 172–180.

⁴⁴ A Placides et Timéo kiadója nem veszi észre a lovagsággal szembeni bírálat és a szolgaság relativizálása közti összefüggést: *C. Thomasset* 1982: 235–238. és 246–247. Szerinte egy a „feudális erőkkal” szembe forduló értelmiségi művével állunk szemben, aki királyi szolgálatban kívánta megtalálni érvényesülése útját: 247–264. (A szerző e nézetét főleg *G. Duby* és *J. Le Goff* népszerűsítő munkáira alapozza.)

mindnyájan az első emberpártól származunk).⁴⁵ Az emberiség szaporodása nála is a bűn elhárapózódásával jár együtt.⁴⁶ A gőg és a bírvágy uralma elől a békét kereső köznép egy király uralma alá menekül: az utóbbit egyaránt felhatalmazzák arra, hogy ítélkezzen a bűnösök felett, illetve hogy megalkossa a szükséges jogi normákat (*commendemens et establissementens*).⁴⁷ A király hatékony kormányzatához azonban hadseregre is szükség van: a jónép ezért állít mellé a „legszebbek, legerősebbek és legbölcsebbek” közül válogatott segítőt – megfelelő birtokokkal el látva belőlük lesz a nemesség, mely azonban engedelmessé válik királyának.⁴⁸

Philippe de Beaumanoir története nélkülözi a cicerói *De inuentione* elejének intellektuális hősfiguráját, ám mindkét esetben a „vad” állapotot visszaszorító civilizációs előrelépésről van szó. Az uralkodói hatalom és a nemesség ilyen antropológiai értelemben optimista ábrázolása ugyanakkor szögesen ellentétes *Jean de Meun* álláspontjával. Igaz, hogy a királyi bailli és Jean írásai között több formai hasonlóságot is megfigyelhetünk: mindkét esetben az erőszakba belefáradt emberek választják a királyt, és mindkét történetben szüksége van ennek az uralkodónak fegyveres kíséretre – a monarchia és a nemesség genezise összekapcsolódik. Elvileg nem lehetetlen, hogy *Philippe* lovag olvasta a Rózsaregény kevéssel műve előtt elkészült részét, ám a *Coutumes de Beauvaisis* kiegyensúlyozott, szakmai, nem polemikus jellege valószínűtlenné teszi, hogy az utóbbi szöveg idézett része az előbbire válaszolt volna. Ugyanez a kiegyensúlyozottság azonban alapot ad annak a feltételezésére, hogy a bailli a kormányzat eredetének az ő közegében hagyományként rögzült magyarázatát emelte be szakmunkájába. *Jean de Meun* a Rózsaregény „befejezésekor” nyilván nem ismerte ezt a *coutumier*-t (az ellenkezője kronológiailag lehetetlennek tűnik), ám a benne olvasható történettel meglehet találkozott, és Cicero őt irritáló passzusa mellett ez is válaszra ingerelhette.

Az imént választ kaptunk *Philippe de Beaumanoir*tól arra, hogy a nemesek miért váltak ki a közszabadok közül, de a jobbágyság kialakulásával még nem foglalkoztunk. E témát két ízben tárgyalja a *Coutumes de Beauvaisis*: az imént idézett szakasz folytatásában és kissé korábban is. A katonai funkciójú nemességről írt sorok után a jobbágyságot többnyire ugyanilyen okokra vezeti vissza a *Beaumanoir*: a hadifogságba esettek az őket kiváltó hatalmasok jobbágyságot lettek; büntetésből jutottak hasonló sorsra a hadba hívó királyi parancsnak nem engedelmessé válnak és a csatatérről megfutamodó katonák. Szegénységük miatt is eladták egyesek magukat; mások önként lettek „a szentek” (vagyis a kolostori birtokok) jobbágyságot, végül a visszaélés lehetőségével is számolt *Philippe* lovag: egyes nagyurak olykor erővel taszítottak ilyen alantas sorba szabad embereket.⁴⁹ Kevéssel korábban is a hadba hívó parancsnak nem engedelmessé válnak, illetve a korona

⁴⁵ A mű datálása a szöveg végi kolofonban olvasható: *Philippe de Beaumanoir* 1899–1900: II. 502. A főszövegben összefoglalt szöveg: *Philippe de Beaumanoir*: *Coutumes de Beauvaisis* (c. 45; § 1453): II. 235. „Comment que pluseur estat de gens soient maintenant, voirs est qu’au commencement tuit furent franc et d’une meisme franchise, car chascuns set que nous descendimes tuit d’un pere et d’une mere.”

⁴⁶ *Philippe de Beaumanoir*: *Coutumes de Beauvaisis* (c. 45; § 1453): „Mes quant li pueples commença a croistre et guerres et mautalent furent commencié par orgueil et par envie, qui plus regnoit lors et fet encore que mestiers ne fust,…”

⁴⁷ *Philippe de Beaumanoir*: *Coutumes de Beauvaisis* (c. 45; § 1453): „...la communetés du pueple, cil qui avoient talent de vivre en pes, regarderent qu’il ne pourroient vivre en pes tant comme chascuns cuideroit estre aussi grans sires l’uns comme l’autres: si eslurent roi et le firent seigneur d’aus et li donnerent le pouoir d’aus justicier de leur mesfès, de fere commandemens et establissementens seur aus;...”

⁴⁸ *Philippe de Beaumanoir*: *Coutumes de Beauvaisis* (c. 45; § 1453): „...et pour ce qu’il peust le pueple garantir contre les anemis et les mauvès justiciers, il regarderent entre aus ceus qui estoient plus bel, plus fort et plus sage, et leur donnerent seignourie seur aus en tel maniere qu’il aidassent a aus tenir en pes et qu’il aideroient au roi, et seroient si sougiet por aus aidier a garantir.”

⁴⁹ *Philippe de Beaumanoir*: *Coutumes de Beauvaisis* (c. 45; § 1453): II. 236. A hadba hívó parancsnak megtagadók szolgásként vetéséről: *H. Lemaître* 1914: 231–232. és 235–236.; *G. M. Spiegel* 1993: 69–72., 343. (56. j.), 344–345. (63–64. j.)

ellen lázadók nyitják meg a jobbággyá válók sorát (itt ez az egyetlen „katonai” jogcím, de – mint a szerző megjegyzi – sokakat érint), majd sorra kerülnek a magukat eladók, a más nagyurak támadása ellen ilyen módon védelmet keresők. E szöveghelyen a társadalomkritika a kolostori jobbágyok kapcsán jelenik meg: a „szentek szerelméért” terheket vállaló új jobbágyoktól idővel egyre többet követelnek (ezért persze csak a jószágigazgató felelős).⁵⁰ A két szöveghelyen felsorolt, nagyrészt egyező esetek többnyire a jobbágyra, illetve őseire hárítják az eredendő szabadság elvesztésének ódiúját, bár az előkelők (nem az uralkodók!) önkényéről is szó esik. (Királyi baillitól nem meglepő, de a korábbiakban áttekintett francia szövegekhez képest figyelemreméltó, hogy *Beaumanoir* milyen szoros uralkodói irányítás alá rendeli a nemességet annak – elvileg elsődleges – katonai funkcióiban.) Noha *Philippe de Beaumanoir* nem az emberek közti egyenlőtlenség vidám apológétája,⁵¹ de a rendi különbségek létét érthetőnek tartja; az általa kifejtett – nyilván szintén hagyományos – érvelést kísérelhette meg részben hitelteleníteni a Placides et Timéo ismeretlen szerzője.

A Rózsaregény *Jean de Meun* által írt részével kortárs francia nyelvű tudományos népszerűsítő művek vizsgálata során nem találtunk egyetlen olyan szöveget sem, mely a romlatlan emberi állapotban elképzelhetőnek tartotta volna valamiféle kormányzat létét. Az arisztotelészi Etika és Politika latinra fordításának korában az egyetemi tudományosság szintje alatt elhelyezkedő szövegek álláspontja ebben a kérdésben egyöntetűen konzervatív. Nem is lepődhetünk meg ezen, hiszen e műfaj sajátossága, hogy a szerzők a leginkább újító gondolatok számára vagy egyáltalán nem nyitottak, vagy azokat csak fáziskéséssel veszik figyelembe. *Brunetto Latini* Trésorjában a legkésőbbi felhasznált szövegek az 1240-es évek közepén keletkeztek, a Sydrac és a Placides et Timéo ismeretlen szerzői által követett *Gossuin* esetében pedig ez a határ a 13. század legelején húzódik.

Jean osztotta ezt a konszenzust, melynek keretei között az aranykor idealizált állapotainak képe nem szolgált politikai programul a jelen számára. Míg azonban egyes szerzőknél a kormányzat maga is eredetileg a romlás része, addig másoknál kezdettől fogva a javulás eszköze. *Wolfgang Stürner* *Jean* joggal sorolta a pesszimistább álláspont képviselői közé: *Jean de Meun* életművét megelőző generációk véleményét vizsgálándó zömmel jogi szövegekhez fordult, és rájuk alapozva írhatta, hogy az említett hagyományos álláspont még radikalizálódott is – a Rózsaregény *Jean* által írt része ebbe teljesen beleillik.⁵² *Stürner* ugyanakkor nem szentelt figyelmet a tudományos népszerűsítő irodalom általunk vizsgált többi termékének, így nem vehette észre, hogy azokban a megromlott emberi állapotban kialakuló kormányzat eredetének és szerepének a Rózsaregényben olvashatónál pozitívabb elképzelései fogalmazódtak meg.⁵³ A korszak egyéb tudományos vulgarizátoraival összevetve *Jean de Meun* álláspontja a hagyományos alapelvek markánsan konzervatív változatát adja.

⁵⁰ *Philippe de Beaumanoir*: Coutumes de Beauvaisis (c. 45; § 1438): II. 226–227.

⁵¹ *Philippe de Beaumanoir*: Coutumes de Beauvaisis (c. 45; § 1438): II. 227.: „Par toutes ces choses sont servitudes venues avant, car selonc le droit naturel chascuns est frans; mes cele naturele franchise est corrompue par les aquisicions dessus dites.” Uo. (c. 45; § 1453): II. 236.: „Et par quelconques manieres qu’il soient venu nous pouons entendre que grant aumosne fet li sires qui les oste de servitude et les met en franchise, car c’est grans maus quant nus crestiens est de serve condicion.” Figyelemreméltó a szabad állapot kívánatosságának felekezeti korlátja.

⁵² *W. Stürner* 1987: 186. (2. j.)

⁵³ *W. Stürner* 1987: 188. (4. j.) *Beaumanoir* fentebb (45–49. j.) elemzett szövegét *Jean de Meun* párhuzamaként szerepelteti. Mint láthattuk, ez csak általánosságban igaz – az itt tárgyalt hagyományon belül azonban nagyon is különböző pólusokat képviselnek.

Források

- Alexandri Neckam* De naturis rerum libri duo. De laudibus divinae sapientiae. Rerum Britannicarum Medii Aevi Scriptores [Rolls Series], 34. Ed. *Wright, Th.* London. 1863.
- Brunetto Latini*: Li Livres dou Trésor. University of California Publications in Modern Philology, 22. Ed. *Carmody, F.* Berkeley – Los Angeles 1948.
- [*Gossouin*:] L'Image du monde de maître Gossouin. Rédaction en prose. Ed. *Prior, O. H.* Lausanne 1913.
- Guillaume de Lorris – Jean de Meun*: Le Roman de la Rose. Édition d'après les manuscrits BN 12 786 et BN 378. Lettres gothiques. Ed. *Strubel, A.* Paris 1992.
- Guillaume de Lorris – Jean de Meun*: Rózsaregény. Eötvös Klasszikusok, 88. Ford. *Rajnavölgyi G.* Budapest 2008.
- Honorius Augustodunensis*: Imago mundi. In: *Flint, V. I. J.*: Honorius Augustodunensis. Imago mundi. Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge (1982: 49.) 48–151.
- Honorius Augustodunensis*: Summa gloria. Ed. *Dietrich, J.* In: MGH, Libelli de lite imperatorum et pontificum saeculis XI. et XII. conscripti, III. Hannoverae 1897. 63–80.
- Philippe de Beaumanoir*: Coutumes de Beauvaisis. Collection des textes pour servir à l'étude et à l'enseignement. Ed. *Salmon, A.* Paris. 1899–1900.
- Placides et Timéo ou Li secrés as philosophes. Textes littéraires français. Ed. *Thomasset, C.-A.* Paris–Genève 1980.
- Sydrac le philosophe. Le livre de la fontaine de toutes sciences. Wissensliteratur im Mittelalter, 34. Ed. *E. Ruhe.* Wiesbaden 2000.

Hivatkozott irodalom

- Borst, A.*: Der Turmbau von Babel. Geschichte der Meinungen über Ursprung und Vielfalt der Sprachen und Völker, I–IV. Stuttgart 1957–1963.
- Canning, J.*: A középkori politikai gondolkodás története, 300–1450. Historia philosophiae. Ford. *Nemerkényi E.* Budapest 2002.
- Connochie, Ch.*: Gossuin de Metz. In: Dictionnaire du Moyen Âge. Ed. *Gauvard, C. – Libera, A. de – Zink, M.* Paris 2002. 597.
- Duby, G.*: Les trois ordres ou l'imaginaire du féodalisme. Bibliothèque des Histoires. Paris. 1978.
- Flint, V. I. J.*: Honorius Augustodunensis. Imago mundi. Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge (1982: 49.) 1–47.
- Flüeler, Ch.*: Rezeption und Interpretation der Aristotelischen Politica im späten Mittelalter, I–II. Bochumer Studien zur Philosophie, 19. Amsterdam–Philadelphia 1992.
- Lemaître, H.*: Le refus de service d'ost et l'origine du servage. Bibliothèque de l'École des Chartes (1914: 75.) 231–238.
- Molnár P.*: Saint Thomas d'Aquin et les traditions de la pensée politique. Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge (2002: 69.) 67–113.

- Molnár P.*: Un grant vilain entr'euls eslurent. A politikai hatalom eredete a Rózsaregényben (források és kontextus). In: A Rózsaregény. Kontextus, üzenet, recepció. Szerk. *Sághy Marianne*. Budapest (Megjelenés előtt.)
- Spiegel, G. M.*: Romancing the Past. The New Historicism. *Studies in Cultural Poetics*, 23. Berkeley – Los Angeles 1993.
- Stürner, W.*: Peccatum und Potestas. Der Sündenfall und die Entstehung der herrscherlichen Gewalt im mittelalterlichen Staatsdenken. Beiträge zur Geschichte und Quellenkunde des Mittelalters, 11. Sigmaringen 1987.
- Thomasset, C.*: Une vision du monde à la fin du XIIIe siècle. Commentaire du Dialogue de Placides et Timéo. *Publications romanes et françaises*, 161. Genève 1982.
- Williams, S. J.*: The Secret of Secrets. The Scholarly Career of a Pseudo-Aristotelian Text in the Latin Middle Ages. Ann Arbor 2003.